

Розділ 5. ПОВЕРХНЕВІ ВОДИ

На території можливого впливу Хотиславського кар'єру протікають річки Прип'ять, Західний Буг та їх притоки й розташовані до 55 озер різної величини.

5.1. Річки

Достовірну інформацію про річки Західного Полісся знаходимо в наукових працях В. І. Вишневського і О. О. Косовця [2], Ю. В. Грицюк [4], О. І. Грядуніной [5], Я. О. Мольчака та Р. В. Мігаса [6].

Досліджувана територія входить до басейнів Балтійського та Чорного морів, де відповідно протікають Західний Буг та Прип'ять (рис. 5.1.1). Короткий опис річок, згідно [1; 5; 6; 7], поданий у такій послідовності: загальні відомості про кожен із об'єктів дослідження, основні гідрографічні й гідрологічні показники річок та їх водозборів.

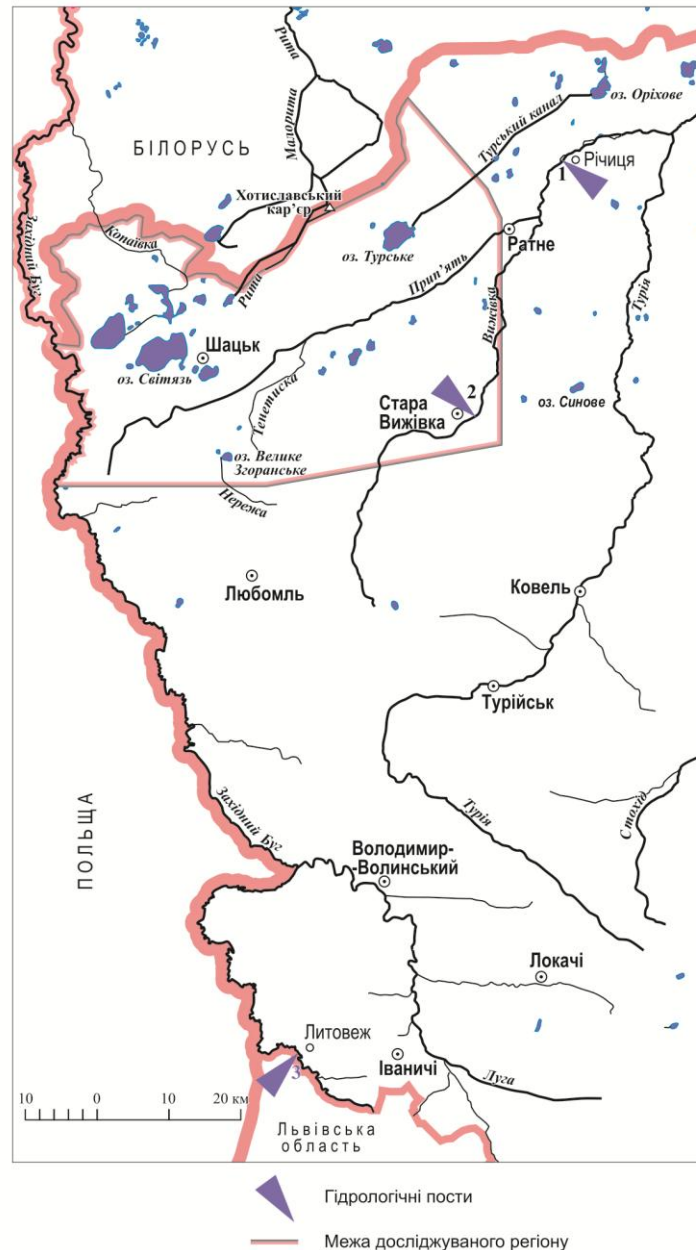

Рис. 5.1.1. Картохема річок (склав С. С. Кутовий)

Басейн Західного Бугу. До нього належать дві притоки – рр. Копаївка та Рита, що витікають із території Шацького поозер'я.

Західний Буг описується до с. Литовеж у Волинській області, де розташований найближчий до басейну верхів'я Прип'яті його гідрологічний пост. Загальна довжина річки 815 км, площа басейну 73300 км², довжина річки до с. Литовеж становить 213 км, а площа басейну 6740 км², похил річки 0,8‰. Це права притока р. Вісла (табл. 5.1.1).

Таблиця 5.1.1

Гідрографічні характеристики річок та їх водозборів

Річка	Куди впадає:	Права (П) чи ліва (Л) притока	Довжина річки, км	Середній похил річки, ‰	Площа водозбору, км ²	Коефіцієнт, %			
						озерності	заболоченості	лісистості	розораності
Західний Буг – с. Литовеж	р. Вісла	П	213	0,8	6740	1	(9)	(17)	(40)
Копаївка	р. Західний Буг	П	19	0,3	330	18	17	53	10
Рита	р. Мухавець, права притока Західного Бугу	Л	62	–	1730	–	–	–	–
Прип'ять – с.Річиця	р. Дніпро	П	79	0,2	2210	<1	15	17	20
Тенетиска	р. Прип'ять	П	20	–	160	–	–	–	–
Вижівка	р. Прип'ять	П	90	0,5	1270	<1	15	26	20
Нережа	оз. Велике Згоранське		13	–	52	–	–	–	–

Примітка.

1. Рр. Копаївка і Рита протікають переважно територією Республіки Білорусь. Характеристики Копаївки подано в межах України, а Рити – в межах усього басейну. 2. Знак тире (–)означає відсутність інформації. 3. Числа в дужках – наближена інформація. 4. Значення коефіцієнта заболоченості подається з урахуванням лише боліт (без заболочених земель) до проведення масової осушувальної меліорації в 1960–80-х рр. ‰ – це м/км.

Копаївка починається із оз. Луки, поблизу с. Затишшя Шацького району. Вона протікає повз сс. Піща, Хрипськ (19 км), а потім – територією Республіки Білорусь і впадає в р. Західний Буг на 332-му км від витоку. Довжина і площа водозбору подані в табл. 5.1.1. Долина річки в багатьох місцях неясно виражена і непомітно зливається із прилеглою низовинною місцевістю. Заплава шириною майже 200 м, порізана багатьма меліоративними каналами. Береги Копаївки невисокі, часто зливаються із заплавою і покриті трав'янистою рослинністю й чагарниками.

На території басейну річки в 1970-ті рр. здійснена осушувальна меліорація. Русло річки каналізовано, його ширина сягає 20 м.

Рита. Раніше витоком річки було оз. Кримне в Шацькому районі. Після здійснення меліоративних робіт вона бере початок неподалік від с. Сушитниця Малоритського району, що поблизу м. Малорита в Республіці Білорусь. На сьогодні витік річки з'єднаний із оз. Кримне меліоративним каналом довжиною в межах України майже 8 км. Заплава річки двобічна, низька, заболочена, при ширині до 0,3–0,5 км, і густій сітці меліоративних каналів. Русло каналізоване майже на всьому протязі, за винятком 3,5 км вище гирла. Береги круті, подекуди обривисті. Тече Рита Берестейським Поліссям, що на південному заході Білоруського Полісся. Гирло річки розташоване поблизу східної околиці с. Литвини

Брестського району. Річка приймає стік із меліоративних каналів та лівої притоки – р. Малорита, що протікає в Малоритському районі Білорусі Берестейським Поліссям. Її довжина – 62 км, площа водозбору – 1730 км², середньорічна витрата води – 2,5 м³/с. Русло на всьому протязі – каналізоване, шириною 6–8 м. (табл. 5.1.1)

Басейн р. Прип'яті. До нього належать дві притоки – Тенетиска і Вижівка, а також р. Нережа, що впадає в оз. Велике Згоранське та Турський канал (рис. 5.1.1).

Прип'ять починається в заболоченій місцевості південніше с. Гупали Любомльського району. Територією області протікає від витоків до с. Сваловичі Любешівського району, тобто через Любомльський, Старовижівський і Ратнівський райони при довжині майже 170 км. Загальна довжина річки 748 км, площа басейну – 114 000 км², а довжина річки до с. Річиця становить 79 км, площа басейну – 2210 км², середній похил річки 0,2‰, права притока Дніпра (табл. 5.1.1).

У багатьох місцях, де сходяться болота басейну Прип'яті із такими басейнів інших річок, лінія вододілу слабо виражена. Основну частину басейну охоплює рівнина, що нагадує дві злегка похилі одна до одної площини, лінією перетину яких протікає Прип'ять. При цьому обидві площини мають легкий похил на схід, тобто до Дніпра.

Долина річки на території області – плоска і не чітко виражена. На правобережжі, в районі смт Ратне та сс. Якушів і Люб'язь, до річки підступають піщані гряди і пагорби. Зліва вони є біля смт Ратне, сс. Комарове, Невір, Ветли, Сваловичі. Береги долини в цих місцях піднімаються на 3–5 м. Заплава широка, до 8–10 км, низинна, дуже заболочена, з численними річищами, протоками та рукавами. Наявність торфових, насичених водою боліт дуже ускладнює прохідність заплави. Після весняного розливу впродовж 1,5–2,5 місяця заплава майже непрохідна. Від витоків до гирла р. Стохід русло Прип'яті дуже звивисте, розгалужене; упродовж перших 30 км каналізоване. Нижче с. Кропивники річка тече природним руслом. Ширина його тут сягає 40 м і більше, глибина 1,0–1,5 м, на бистринах не перевищує 0,7 м. Швидкість течії 0,3–0,4 м/с. Дно річки – піщане, часто дуже замулене. Береги – низькі, заболочені. Нижче впадіння р. Бобрик розгалуження русла на рукави зменшується, фіксуються староріччя і заплавні озера. В руслі багато рухомих бистрин, млин і кіс.

Річку Прип'ять використовують для судноплавства, сплаву, меліоративних та інших цілей. Режим її рівнів відзначається чітко вираженою весняною повінню, коли найвищий настає в кінці березня – початку квітня, а також низькою стійкою меженню та незначними підняттями рівня води осінню. Літньо-осінні дощові паводки бувають не в усі роки, переважно вони невисокі. Однак бували випадки, коли вони сягали високих рівнів весняної повені, а паводок на р. Прип'ять біля с. Річиця (гідрологічний пост) 6–7 листопада 1974 р. взагалі пройшов при найвищому тут спостереженому рівні й максимальній витраті води – 261 м³/с (табл. 5.1.2).

Таблиця 5.1.2

Витрати води річок

Річка-пункт	Витрата води, м ³ /с		
	середня багаторічна	найбільша	найменша
Західний Буг – с. Литовеж	32,9	237	6,21
Копайвка – держжордон	(1,3)	(39)	(0)
Рита – гирло	(6,6)	(204)	(0)
Прип'ять – с. Річиця	8,49	261	0
Тенетиска – гирло	(0,60)	(18)	(0)
Вижівка – смт Стара Вижівка	2,58	163	0
Вижівка – гирлор	(4,5)	(286)	(0)
Нережа – гирло	(0,17)	(5,2)	(0)

Примітка. Витрати води малих річок, де немає гідрологічних постів (в дужках), визначені приблизно.

Тенетиска протікає в межах Любомльського і Шацького районів. Вона також починається в заболоченій місцевості північніше оз. Велике Згоранське, між сс. Крушинець і Сильне і впадає в р. Прип'ять північніше с. Прип'ять. Долина річки широка і неглибока, в багатьох місцях заліснена, заболочена, поросла чагарником. Ширина заплави сягає 1,5 км. Русло річки слабкозвивисте, у середній і нижній течії зазвичай каналізоване при ширині до 5 м.

Вижівка бере початок біля с. Новосілки Турійського району, у заболоченій місцевості. Річка протікає через Старовижівський і Ратнівський райони та впадає біля с. Якушів Ратнівського району в р. Прип'ять на 678-му кілометрі від її гирла. Долина – глибока, в середній і нижній течії зазвичай заболочена. Ширина заплави – від 50 м до 1 км. Русло звивисте, шириною до 8 м, часто ділиться на два і більше рукави, особливо у нижній течії. На низьких берегах річки сосновий ліс чергується з болотами. У басейні проведена осушувальна меліорація, зокрема у межах нижньої течії, де споруджено досить густу сітку осушувальних каналів.

Нережа (у верхній течії – Згоранка) – це річка в Любомльському районі. Вона починається в болотистій місцевості на південь від смт Головне і впадає в оз. Велике Згоранське неподалік с. Згорани.

Турський канал – це водна магістраль у Ратнівському районі Волинської області, загальною довжиною 32,2 км. Бере свій початок з Турського озера, з якого колись витікала невелика річка, і впадає в оз. Оріхове. Після поглиблення і розширення його глибина сягає 2,4 м, а ширина – 16–18 м. На площах із торф'яним покривом споруджена дренажна сітка. Лише на відкритій сітці каналів збудовано 223 шлюзи-регулятори і 88 труб-переїздів. При проведенні цих робіт також було збудовано 4 автодорожних залізобетонних та низку інших мостів.

Гідрографічні особливості річок та їх водозборів. Інформація з цього питання [3; 5; 6; 7] подана в табл. 5.1.1, із якої видно, що на досліджуваній території за розмірами площі басейну Західного Бугу і Прип'яті є середніми, а решта п'ять – малими. Водозбірні площі останніх не сягають навіть верхньої межі малих річок – 2000 км².

Звертають на себе увагу досить малі похили (0,2–0,5 ‰) поліських річок та значно більший (0,8 ‰) Західного Бугу. Для чотирьох із семи вивчених річкових водозборів згідно інформації в табл. 5.1.1 можна зробити висновок, що найбільша озерність (18 %) і лісистість (53 %) серед них наявна на водозборі Копаївки. До проведення масової осушувальної меліорації набагато більшою була заболоченість водозборів поліських річок басейну Прип'яті – до 15–17 %, порівняно із заболоченістю басейн Західного Бугу – 9 %. У 2–4 рази меншою є розораність водозборів на Поліссі – 10–20 %, ніж у басейні Західного Бугу до с. Литовеж – 40 %.

Гідрологічні особливості річок. На підставі літературних джерел [2; 4; 8], складені табл. 5.1.2–5.1.5, де подана інформація про гідрологічні характеристики р. Західний Буг на підставі спостережень на гідрологічному посту в с. Литовеж, а також рр. Прип'ять та Вижівка з гідрологічними постами відповідно в с. Річиця та смт Стара Вижівка, а також малих річок, де немає гідрологічних постів.

Водозбори досліджених малих річок басейнів Західного Бугу і верхів'я Прип'яті розташовані в досить однотипних природно-антропогенних умовах формування і режиму річкового стоку, на території Західного Полісся України та Берестейського Полісся Республіки Білорусь. Відповідно найкращим аналогом для приблизного визначення основних параметрів стоку малих річок досліджуваної території, де не проводили систематичні водомірні спостереження, є багаторічна інформація про річковий стік, опрацьована на підставі систематичних водомірних спостережень на гідрологічному посту р. Прип'ять у с. Річиця.

Користуючись методом гідрологічної аналогії, матеріали водомірних спостережень гідрологічного поста в с. Річиця використані для визначення показників характерних витрат води малих річок, із урахуванням площ їх водозборів (табл. 5.1.2).

Уявлення про структуру видів живлення малих річок досліджуваної території також можна скласти на основі структури живлення р. Прип'ять – с. Річиця (табл. 5.1.3).

Таблиця 5.1.3

Живлення р.Прип'ять у с. Річиця в різні за водністю роки, % [4]

Рік за водністю	Вид живлення				загалом
	поверхневе		підземне		
	снігове	дощове	верховодне	глибоководне	
Середньоводний	38	10	36	16	100
Багатоводний	40	15	37	8	100
Маловодний	68	4	25	3	100

Із таблиці 5.1.3 видно, що двома головними і майже рівнозначними джерелами живлення верхів'я Прип'яті та її приток у різні за водністю роки є поверхневе снігове та верховодне підземне, що формується, зазвичай, за рахунок фільтрації в ґрунто-підґрунтя частини поверхневих талих вод. У середньо- і багатоводні роки сумарна частка цих двох видів живлення річок басейну верхів'я Прип'яті становить пересічно 74 % річного стоку, а в маловодні сягає майже 93 %.

Маловідмінні між собою частки поверхневого дощового та глибоководного підземного живлення річок басейну, що пересічно становить 12% у середньо- і багатоводні роки. Частки двох згаданих вище видів живлення річок басейну у маловодні роки не перевищують відповідно 4 і 3 %.

Інформація про гідравлічні характеристики трьох основних річок досліджуваної території у створах гідрологічних постів подана в табл. 5.1.4. Оскільки площі водозборів цих річок дуже різняться, то можемо зіставити лише швидкості їх течії. Зауважимо, що похил р. Західний Буг, зумовлений особливостями рельєфу його басейну порівняно з рельєфом басейну верхів'я Прип'яті, набагато більший такого для неї та її приток.

Таблиця 5.1.4

Гідравлічні характеристики рр. Західний Буг, Прип'ять та Вижівка при водності, близькій до середньої багаторічної [2]

Характеристика	р. Західний Буг – с. Литовеж	р. Прип'ять – с. Річиця	р. Вижівка – смт Стара Вижівка
Площа водозбору, км ²	6740	2210	722
Витрата води, м ³ /с	34,7	10,4	1,49
Площа водного перерізу, м ²	82,2	63,0	12,3
Середня швидкість течії, м/с	0,42	0,17	0,12
Найбільша швидкість течії, м/с	0,62	0,30	0,19
Ширина річки, м	31,8	53,0	15,0
Середня глибина у водному перерізі, м	2,58	1,19	0,82
Найбільша глибина у водному перерізі, м	3,39	2,73	0,97

При водності трьох річок близькій до середньої, що подано в табл. 5.1.4, середня швидкість течії Західному Бугу перевищує таку Прип'яті й Вижівки в 2,5–3,5 рази. Відповідне перевищення у випадку найбільшої швидкості течії становить 2,1–3,3 рази.

Для практики гідрологічних розрахунків, пов'язаних із використанням річкового стоку, проведенням різноманітних гідротехнічних, транспортних, водноекологічних та рекреаційних заходів, важливо знати цілу низку гідрологічних характеристик конкретної річки, головними серед яких є: середня багаторічна витрата води (норма річного стоку річки), найбільша і найменша витрата води, відсотковий розподіл річного об'єму річкового стоку за порами року.

Оскільки інформація про характерні витрати води досліджуваних річок подана вище (табл. 5.1.2), то наводимо лише типову схему розподілу стоку річок Західного Полісся за порами року, складовою частиною якого є досліджувана територія (табл. 5.1.5).

Таблиця 5.1.5

Розподіл річного стоку річок Західного Полісся за порами року в різні за водністю роки, % [8]

Рік за водністю	Весна, III-V	Літо, VI-VIII	Осінь, IX-XI	Зима, XII-II
Середньоводний	64	6	8	22
Багатоводний	49	9	13	29
Маловодний	79	4	6	11

Матеріали, подані в табл. 5.1.2, 5.1.3 і 5.1.5, підтверджують раніше зафіксоване явище епізодичного в маловодні роки тимчасового пересихання в багатьох місцях усіх досліджених малих річок: приток Західного Бугу, верхів'я Прип'яті та її приток. Таке явище зумовлене дуже малою часткою глибоководного підземного живлення згаданих річок у маловодні роки (табл. 5.1.3). Відомо, що тільки цей вид живлення може гарантувати безперервний стік у посушливі періоди. Відповідно недостатнє підземне живлення річок спричинене малою глибиною ерозійного врізу їх русел.

Список використаних джерел

1. Атлас Волинської області / голова ред. кол. Н. В. Бурчак ; відп. ред. Ф. В. Зузук. – М. : ГУГК, 1991. – 42 с.
2. Вишневецький В. І. Гідрологічні характеристики річок України / В. І. Вишневецький, О. О. Косовець. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 324 с.
3. Гидрографические характеристики речных бассейнов Европейской территории СССР / под ред. В. В. Куприянова. – Л. : Гидрометеиздат, 1971. – 99 с.
4. Грицюк Ю. В. Живлення річок Волинської області / Ю. В. Грицюк // Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп. «Молода наука Волині : пріоритети та перспективи досліджень» (14–15 трав. 2012 р.) : у 3-х т. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – Т. 3. – С. 53–55.
5. Грядунова О. И. Минимальный сток рек бассейна реки Западный Буг / О. И. Грядунова // Природнае асяроддзе Палесся [Природная среда Полесья] : Асаблывасцы і перспектывы развіцця : зб. наук. пр. / Палескі аграрна-экалагічны інстытут НАН Беларусі ; рэдкал. М. В. Міхальчук (гал. рэд.) [та ін.]. – Брэст : Альтернатива, 2014. – Вып. 7. – С. 18–21.
6. Мольчак Я. О. Річки Волині / Я. О. Мольчак, Р. В. Мігас. – Луцьк : Надстир'я, 1999. – 174 с.
7. Природа Волинської області / за ред. К. І. Геренчука. – Львів : ВО «Вища шк.» ЛДУ, 1975. – 147 с.
8. Ресурсы поверхностных вод СССР. Т. 6 : Украина и Молдавия. Вып. 2 : Среднее и Нижнее Поднепровье / под ред. М. С. Каганера. – Л. : Гидрометеиздат, 1971. – 656 с.